

Kozma Judit – Pál Tibor – Rácz Andrea¹ – Vincze Erika: Morális kockázat – Hazugság és/vagy érdekvédelem a szociális munkában

A következőkben a Hilscher Szalon kerekasztal-beszélgetését összegezzük, mely 2018. április 19-én valósult meg a 3SZ Etikai Kollégiuma tagjainak részvételével. A beszélgetést Hubai László elnök moderálta. Az Etikai Kollégium tagjainak a témával kapcsolatos álláspontját a felszólalások sorrendjében ismertetjük.

Bevezetés

Az Etikai Kollégium és az Etikai Kódex megszületése is egy hosszabb fejlődés eredménye, melyben megjelenik a folyton változó szakmaiság kérdésköre is. A kerekasztal célja ennek a fejlődésnek a vizsgálata az érdekvédelem problematikájának középpontba állítása mellett az Etikai Kódex szellemiségében.

Az Etikai Kollégium működési keretrendszerének bemutatását követően szó lesz a kódex érdekvédelmi lábának hiányosságairól történeti perspektívában, majd pedig az elmúlt években beérkezett panaszok jellegzetességeinek elemzése mentén bemutatásra kerülnek a hazugság/érdekvédelem dilemmához társítva a vezető-beosztott viszonyában fellelhető anomáliák, azaz hogy milyen szinteken, milyen interakciós sémákban nyilvánul meg a hazugság (manipuláció; szakmai hiányosságok, hibák elkendőzése; pályázati pénzekkel való visszaélések), illetve mennyire van kiszolgáltatott helyzetben több szempontból és irányból a szociális munkás a segítői tevékenység végzése során. Végezetül a hazugság differenciált fogalmáról és a hozzá kapcsolódó értékítéletekről értekezve arról lesz szó, hogy hogyan is tud a kliens ebben a szolgáltatói keretrendszerben jobb helyzetbe kerülni, a szakember pedig eredményeket elérni, azaz a segítői kontextusban napi szinten mit is jelent a valóság interpretálása. Mindezen témák körbejárása az Etikai Kollégium tagjainak saját szakmai perspektívájából vagy kutatási érdeklődéséből történik, nem egységes álláspont, nem is kész válaszok összessége. Inkább újabb szakmai és etikai kérdések, témakörök felvetése, hogy folytassuk.

Hozzászólások

Pál Tibor: Külön öröm, hogy a fiatalok ilyen szép számmal képviseltetik korosztályukat. Ez azonban azt is jelenti, hogy az ifjú jelenlévők nem vagy igen kevésbé ismerik a Szociális Szakmai Szövetség megalakulásának körülményeit, annak Etikai Kollégiumáról, illetve a Szociális Munka Etikai Kódexének születéséről, születésével szemben támasztott elvárásokról

A szerző az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíjában részesül 2017–2020 között, illetve Bolyai+ Ösztöndíjban 2018. szeptember 1.–2019. június 30. között. A két kutatás témája számos ponton kötődik az etikai kérdésekhez, mivel a gyermekvédelmi szakmai mentalitások vizsgálatát állítja a középpontba, keresve a szakemberképzés és a praxis összeérésének lehetőségeit.

még kevesebbet tudnak, hallottak.² A folyamat megértése érdekében fontos felidézni vázlatosan a történet néhány elemét.

Érdekvédelem az Etikai Kódex tükrében – tapintható hiányosságok

1. A Szociális Munka Etikai Kódexének születési körülményei, indokai:

- a Szociális Szakmai Szövetség megalakulása, kényszerítő körülmények, társadalmi helyzet, szakmai ébredés;
- a kódex megszületését elősegítő szakmai igények, prioritások, civil szervezetek;
- a kódex elkészítési fázisai: adatgyűjtés, kódexek tanulmányozása, munkaváltozat készítése, konferenciák szervezése.

A feldolgozásra javasolt témakörök:

- a szociális munka alapelvei;
- a szociális munkás és a kliens kapcsolata;
- a szociális munkás munkatársaival szembeni erkölcsi felelőssége;
- a szociális munkás szakmájával szembeni erkölcsi felelőssége;
- a szociális munkás munkahelyéhez való viszonya, társadalmi kötelességei.

A kódex készítésekor felmerült kérdések, amelyek nem kerültek bele a kódexbe:

- Mi a munkáltató szerepe az etikai kérdésekben?
- Vonatkozhat-e a munkaadókra az Etikai Kódex?
- Elfogadhat-e a szociális munkás olyan munkafeltételeket, ahol az Etikai Kódex előírásait nem tudja maradéktalanul betartani?
- Milyen szankciók alkalmazhatók etikai vétség elkövetése esetén a szociális munkással szemben?

2. Az Etikai Kollégium létrejötte

A tagszervezetek részéről megjelent az igény, amely szerint:

- a kollégium működése segítse a szervezetek etikus működtetését;
- a kollégium tevékenységei, elemzései adjanak válaszokat a szociális munkában felmerülő etikai dilemmákra.

3. Az Etikai Kódex és az érdekvédelem kapcsolata:

- A kódex szellemiségével a szociális munkás etikus munkavégzését kívánja elősegíteni, elsősorban a kliense szempontjainak előtérbe helyezésével, akinek védelmében valósul meg, ugyanakkor az etikus szociális munkát is biztosítja.
- Áttételesen a kódex a szociális munkás érdekvédelmét is biztosítja. Ha a kódex elvárásainak, szellemiségének megfelelően végzi munkáját, akkor – amennyiben a szervezete elfogadta és SZMSZ-ébe beemelte a kódexet – csak a

² Lásd bővebben: <http://parbeszed.lib.unideb.hu/megjelent/html/5ad9ea8f69fd3>.

lefejtett normák egyértelmű megszegése esetén vonható felelősségre, vizsgálható a végzett tevékenysége a szociális munka etikája szempontjából.

- A kódex azonban mégsem tekinthető maradéktalanul érdekvédőnek, különösen jogi szempontból nem. Hagyományos, munkajogi szempontú érdekvédelmet nem lát el, de nem is arra készült. Szakmai érdekvédelmet azonban igenis megvalósít, hiszen az etikus szociális munka értékeit közvetíti és követeli meg a szociális munkástól.
- Az Etikai Kódex a hiányzó érdekvédelmi szervezet feladatát is részben ellátja, noha hagyományosan ez a szakmai kamarák tevékenységét képezi. A szociális munkások szakmai kamarája még nem alakult meg, ennek szükségességéről igen megoszlanak a szakmában a vélemények.

Kinek az érdekeit, kivel és mivel szemben kell megvédeni a szociális munkásnak? A szociális munkást ki és mi védi meg?

Tevékenysége során a szociális munkást a szakmai feltételrendszer, a szakemberek köre, valamint a jogszabályi és tárgyi környezet befolyásolják. Ezeket a hatásokat a felismerésétől függően kezelheti tudatosan, de befolyásolhatja akaratán kívül is. Itt elsősorban a tudatos kommunikációs torzítást emelhetjük ki, amelynek sokféle megnevezésével találkozhatunk. Ezek lehetnek:

- hazugság,
- félrevezetés,
- félretájékoztatás,
- elferdítés,
- a valóság eltorzítása,
- a valóság elhallgatása,
- képmutatás,
- megtévesztés,
- füllentés,
- blöffölés,
- leplezés,
- meghamisítás,

és sorolhatnánk a végtelenségig.

Mindezek háttérben jól érzékelhető a szándékosság, és gyakran tetten érhetőek a szociális munka összes szereplőjének közreműködése során. A nyílt kommunikáció hiánya félrevezetheti – sok esetben meg is teszi – az egyértelmű értelmezést, a tisztánlátást.

Mindannyiunk érdekéről van itt szó, mert legalább két szereplő áll egymással szemben, és az egyik fél mindenképpen sérül az információk valóságtartalmának manipulálásával. A károsult lehet az egyén, az intézmény, de kis túlzással akár az egész társadalomra is hatással lehet. Ez pedig súlyosan visszahat a folyamat hatékonyságára.

A szociális munkás „füllentésének” a kliens pillanatnyi érdekében lehet pozitív hozadéka az eredményesség szempontjából a férőhelyhiányos, szűk ellátási kapacitások idején. Ezt értékelheti a „füllentés” haszonélvezője adott esetben pozitívan. Azonban nem biztos, hogy nem fordul meg a fejében: ha az érdekeiben ez a szociális munkás képes volt valótlanul állítani a saját kollégáinak, a szakembereknek, egy következő esetben nem velem fogja-e ismételten gyakorolni a kegyes hazudozását? Biztos, hogy fenntartás nélkül rábízhatom magam? Érzékelhető, hogy a kliens bizalmával „játszunk” egy-egy ilyen esetben. Később magyarázkodással már nem lehet maradéktalanul helyreállítani a megingott bizalmat.

Ezt a bizonytalanságot néhány ideillő adomával világitanám meg, amelyek tartalmával ugyancsak lehet vitatkozni a különböző nézőpontok alapján:

Jól hazudni csak az tud, aki el is hiszi, amit hazudik. (Szerb Antal)

Azzal, hogy valakinek hazudsz, elveszed tőle a lehetőséget, hogy döntsön az életéről. Te döntesz helyette, és ez több mint etikátlan. (Szurovecz Kitti)

Az a hazugság, ami jóra vezet, sokkal jobb, mint az igazság, amely nyomorba dönt (közmondás).

A hazugság „meghatározása” egyes források szerint:

A hazugság valótlanosság állítása más(ok) vagy önmagunk félrevezetése céljából. (Wikipédia)

A hazugság annyi, mint tudva, akár szóval, akár csak valami jellel, másnak megtévesztése céljából annak ellenkezőjét mondani, amit igaznak tudunk. A hazug tehát igazat is mondhat, ti. ha az, amit ő nem tart igaznak, véletlenül mégis igaz. (Pallas)

Más a hazugság erkölcsi megítélése:

- Megengedett hazugságnak mondják azt, amikor valaki, hogy sokkal nagyobb bajt mástól vagy magától elhárítson, anélkül, hogy ezzel másban kárt tesz, hazudik.
- Attól függően, hogy milyen motívumból, milyen célból történik a hazugság és milyen hatása van. Ha a motívum, a cél és a hatás erkölcsileg helyes, akkor a hazugságot sem lehet elítélni. (Ez is egy kérdés.)

Jól érzékelhető tehát, hogy a hazugság mint erkölcsi kategória további boncolgatása nagyon messzire vezethet, amely már a filozófia területére terelne bennünket. Egy hangsúlyos értékítélet a szakma mai művelőitől, a szakma gyakorlatához: „[...] a félelem, bizonytalanság és a bizalmatlanság jelen van a szakmában a rendszer minden szintjén, azaz a segítő–segített, segítő–társszakma, segítő–hatalom, segített–hatalom képviselője szintjén is, valamint a segítő alacsony önbizalma és önbecsülése folytán fél önmagától a hibázás lehetősége miatt, fél attól, hogy családi élete a leterheltség és a problémák hazavitele folytán sérül, és fél a társadalom

megítélésétől is, aki a média torz hangján kapja a munkájáról a híreket, jellemzően az extrém ügyeken keresztül.”³

Sajnos a mindennapokban sűrűn találkozunk ezekkel a problémákkal, a bizalmatlanság soha nem látott méreteket öltött, a megfélemlítések mindennaposak, a médiában elsősorban az elrettentő dolgok jelentik a híreket. Végezetül álljon itt egy hangsúlyos támogató javaslat a munkánkhoz: „*Az optimizmus az imádság egy formája. Én személy szerint úgy vélem, hogy az imádság tényleges spirituális erővel bír, ám hiszek a régi afrikai mondás igazságában is, amely így szól: »Miközben imádkozol, szedd a lábad!« Az ima cselekvés nélkül – akárcsak az optimizmus elkötelezettség nélkül – pusztán annyi, mintha tétlenül az öklünket ráznánk a jövőre.*” (Al Gore 2013: 22)⁴ Az „ima” – a kódex – elkészült, előttünk van, és nemcsak az öklünket rázzuk, hanem cselekszünk, mert cselekednünk kell, már nemcsak a klienseink, de magunk miatt is!

Rácz Andrea: A kérdésfeltevés, hogy mikor és milyen helyzetekben hazudik vagy éppen érdekvédelmet lát el a szociális munkás, kevésbé szakszerű, inkább provokatív. Relevanciáját mégis három irányból közelíteném meg: 1. A kódex széles körű konszenzussal jön létre, és az utolsó módosítás idején, 2016-ban Ferge Zsuzsa nagy hatással volt ránk a Szociális Munka Napján tartott előadásában, hogy szükséges egy progresszívebb kódex, mely újra rögzíti az alapelveket és újra keretezi a szociális munka funkcióit és feladatellátását. 2. Számos megkeresés érkezett az elmúlt időszakban – főleg a hajléktalan-ellátás felől –, hogy fontos lenne a szakmai érdekvédelem és érdekképviselőlet át- és újragondolása. 3. Több fiatal, pályakezdő szociális munkás és diák csatlakozott hozzánk önkéntesként, amely új lendületet ad a kollégium működésének. Meg kell jegyezni, hogy a kérdés leegyszerűsítő is, mivel az etika egy horizontális téma, számos szakmai kérdés vizsgálható általa, de az Etikai Kollégium mozgásteré⁵ ennél jóval szűkebb. Mégis néhány alkalommal az Etikai Kollégium kilép saját valóságából, és párbeszédre/cselekvésre szólít⁶, amikor felhívja a szakemberek figyelmét, hogy:

- használják a napi munkavégzés során a kódexet;
- hogyan kommunikáljanak a virtuális térben;
- mit jelent a szakmai munkavégzés során etikusnak lenni, és ebben mi a felelőssége a szakpolitikának/politikának, azaz mi is az a tér és milyen jellegzetességekkel bír, ahol a szociális munka megvalósul;
- felhívja a figyelmet arra, hogy az Etikai Kódex nem politikai, hanem szakmai eszköze a szociális munka praxisának.

³ Papp Eszter, Rácz Andrea: Vigyázat! Emberek! – Szociális és gyermekvédelmi szakemberek szakmaképének vizsgálata. *Metszetek*, 2015/3. 59. http://metszetek.unideb.hu/files/metszetek%202015_3%20racz%2045-61.pdf.

⁴ Al Gore (2013): *A jövő. A globális változás hat mozgatórugója*. Budapest, HVG Könyvek.

⁵ Lásd bővebben: <http://parbeszed.lib.unideb.hu/megjelent/html/5ad9ea8f69fd3>.

⁶ Lásd bővebben: <http://www.3sz.hu/tartalom/%C3%A1II%C3%A1sfoglal%C3%A1sok-1>.

Amikor a mai témánkon gondolkodtam, arra jutottam, hogy a kódexet érdemes történetiségében és ezen keresztül kirajzolódó szellemiségében vizsgálni.⁷ Az első, 1995-ös kódex progresszív, hiszen elsőként rögzíti a szociális munka célrendszerét, és a 27. pontban leszögezi, hogy a segítői folyamat nem használható fel pártpolitikai vagy vallási meggyőződés befolyásolása érdekében. Ennél is fontosabb, hogy a szociális munka közreműködik a társadalmpolitika fejlesztésében, színvonalának javításában, *új vagy jobb struktúra* kialakításában (46. pont). 2000-ben a 7. alapelv értelmében felelősséget vállal a kliens érdekeinek érvényesítésében, alapvetően a hátrányos megkülönböztetés tilalmához kapcsolódóan. Megfogalmazásra kerül továbbá, hogy a szociális munkás kollégáit is védi az igazságtalan eljárásokkal szemben, és támogatja őket a kliensek és a szakma érdekei miatt vállalt összeütközésekben. Értelmezésemben az idézett 39. pont a szakmai szolidaritást és érdekvédelmet foglalja össze a segítői folyamat összes szereplője vonatkozásában. 2005-ben – feltételezésem szerint az EU-s direktívákhoz való igazodás jegyében – a 10. alapelv rögzíti, hogy a szociális munkás kötelessége, hogy felhívja a döntéshozók és a közvélemény figyelmét, amennyiben a környezet és az intézmények nem tesznek meg mindent a szenvedés enyhítése érdekében. 2011-ben, amikor álláspontom szerint még nem láttuk a szakma mai kifeszített kereteit, és közben még mélyen hittünk abban, hogy tudjuk, hogy mit jelent a szakmai integritás a szociális munkában,^{8,9} kikerül az alapelvek közül az addig fontosnak vélt ún. társadalmitükör-funkció, a felelősségi körök rögzítésénél marad a kliensekkel, munkatársakkal, a szakma képviselőivel és a környezettel való *együtműködés* (6. pont). Véleményem szerint jogos a fergei kritika, mert elmosódtak – szövegszerűen is – az értékek és az irányok. 2016-ban a szociális munka globális definíciója¹⁰ beépült a kódexbe, mely a mainstream szociális munka irányába való elköteleződésünket egyértelműen jelzi, még ha a definíció interpretatív és analitikus beépítettsége nem elég hangsúlyos eleme is a hatályos kódexünknek. Az 51. pont rögzíti viszont, hogy a munkáltatók, döntéshozók, politikusok és a közvélemény figyelmét fel kell hívni, ha a források nem elegendőek, illetve ha azok elosztása politikai célokat szolgál, ezáltal a gyakorlat elnyomó, igazságtalan és illegális. Tulajdonképpen ennek vagyunk ma végrehajtói és egyben áldozatai is. *Kikért és kiknek kellene kiállni?* A válasz egyszerűnek tűnik: a kliensekért, magunkért, kollégáinkért, a szakmáért, az együttműködő társszakmák képviselőiért és a társadalom egészéért. Mindannyiunknak. Ehhez még inkább vissza kell mennünk a kódex gyökereihez, amikor nem tekintettük adottnak (szakmai determinánsnak) az etikát és az erkölcsöt abban az értelemben, hogy ez valóban egy horizontális érték, szervezőerő a szociális munkában. Sarah Banks¹¹, aki a szociális munka etikájának kiváló teoretikusa, egy többdimenziós etikafogalmat használ, amelyben benne van a „jó minőségű társadalom” attribútuma, egy vízió, amelyben a szociális munka végzése során központi az emberi jogok védelme és a társadalmi igazságosságért való kiállás. Jelenleg a hazai gyakorlatnak hiányzó lába a mozgalmi/politikai jelleg. Egyfelől a

⁷ Etikai kódexek elérhetősége: <http://www.3sz.hu/tartalom/etikai-k%C3%B3dex-0>.

⁸ Lásd bővebben Rác Andrea, Bogács Ernő: Gyermekvédelem és szakmai integritás. *Esély*, 2016/3. 92–116, http://www.esely.org/kiadvanyok/2016_3/2016-3_4-1_Bogacs-Racz_Gyermekvedelem.pdf.

⁹ Ebben benne van Kozma Judit hozzászólásában elhangzott azon kíváncsi is, miszerint „*tartsuk tisztán a hazugságainkat*” és gondolkodjunk egy kilenscentrikus etikai alapú szociális munkában.

¹⁰ IFSW (2014), <http://parbeszed.lib.unideb.hu/megjelent/html/5549b4f59eb90>.

¹¹ Lásd bővebben a témában megjelent fentebb is idézett cikkünkben: <http://parbeszed.lib.unideb.hu/megjelent/html/5ad9ea8f69fd3>.

társadalom többnyire kiforgatott, sokszor nem valóságos elemekre épülő esetekkel találkozunk a média által, másfelől pedig a szakmában megjelenő versengő alapelvek¹² feloldására nem elegendő segítségül hívni az etikát, hanem annak mentén ki kellene lépni a szakmai kérdések felé, de ez nem a 3SZ Etikai Kollégiumának a feladata, még akkor sem, ha a partneri együttműködésben szívesen részt vállal és megkeresi saját helyét és lehetséges szerepét. *Végezetül, hogy milyen utat látok magunk előtt?* Véleményem szerint, áttekintve a kódexeket, vissza kell térni a gyökerekhez és hangsúlyosabbá tenni az érdekvédelmi lábat, amelyben a jó minőségi társadalomról szóló víziónk és egy új, egyenlőbb és igazságosabb struktúra kialakítása és a társadalompolitika rendszerének ez irányú formálása is helyet kap.

Vincze Erika: Az Etikai Kollégiumhoz fordulók gyakori ügytípusa a főnök-beosztott, illetve vice versa helyzetek, amikor a főnök és/vagy beosztott saját igazát keresve megvádolja a másikat valamilyen szakmai hibával vagy etikai vétséggel. Gyakran etikai hibaként tüntetve fel a szakmai alkalmatlanságot, mert ez ügyben a két fél bármelyike tehetetlenséget él meg. Ez gyakran manipulációs céllal történik, érdekes és tanulságos az indítékokat keresni mögötte. A vezető munkajogilag sokszor tehetetlen egy határozatlan idejű kinevezéssel bíró, de a szociális munkára alkalmatlan munkatárssal szemben. Ugyanígy a munkatárs a szakmailag alkalmatlan vezető miatt kiszolgáltatottságot érez. Világos, hogy erre szolgálna a szakmai érdekvédelem, ha lenne. A szociális munkára való alkalmatlanság bizonyítása roppant nehéz, leginkább lehetetlen. Ezért manipuláció indul, a hibakeresésen túl vélt/valós etikai sérelmek leírása, az Etikai Kollégiumhoz küldése, valakik mondják ki a kimondhatatlant, legalább a leírt eset erejéig. Ugyanakkor az etikai hiba kimondása nem bír munkaügyi jelentőséggel, tehát egy jogvita során perdöntő szerepe nincs (példa sincs rá, hogy használták volna bíróságon). A munkavállaló szempontjából gyakran a kilátástalanság húzódik meg a háttérben: a beosztott az adott konkrét esetben leírja, amit elszenved, akár ő maga, akár kliense a főnöke hozzá nem értése miatt. A paletta széles: az ügyfél előtti megszégyenítés, a nem megfelelő kommunikáció, az elhallgatás, zsarolás, manipulálás, adatvédelem hiánya stb. Itt is ugyanaz a helyzet, az etikai vétséget az Etikai Kódex megfelelő pontjára hivatkozva megállapítjuk, de ez a helyzet valódi megoldását nem vonja magával. Marad az alkalmatlan főnök vagy beosztott ott, ahol van, újabb és újabb problémás helyzeteket teremtve. Itt a mozgatórugó a kilátástalanság, nem tudják, mit tegyenek ebben a játszmában. Mennyire tudjuk szupervízióval, személyiség- és kompetenciafejlesztéssel segíteni a munkatársat? Sajnos ritkán és nem rendszeresen, pedig egyre nagyobb veszélynek vagyunk kitéve, hiszen egyre súlyosabb helyzetekkel találkozunk, ami óhatatlanul kiégéshez vezet.

Etikai vélemény egy adott konkrét esetről? Mire megy vele a panaszos? A ritka visszajelzésekből tudjuk, hogy ez a vélemény fontos, hiszen egy szakmailag független fórum a szakmai munka helyességére, hibájára való utalással megerősít vagy helyére teszi a bizonytalanságokat. Ha az érdekvédelem témájában gondolkozunk, akkor *a szociális munka érdekvédelméről* beszélhetünk ezzel a közösen formált véleménnyel. De ki látja el az egyik

¹² Lásd bővebben a gyermekvédelem vonatkozásában: Rácz Andrea (2012): *Barkácsolt életutak, (szekvenciális) rendszerigények*. Budapest, L'Harmattan vagy Rácz Andrea (2016): *Gyermekvédelem mint fragmentált társadalmi intézmény*. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó.

vagy másik fél védelmét szélesebb merítésben, hiszen az etikai vélemény csak egy eleme a felek védelmének.

A hazugság manipulációs célzattal már egy súlyosabb fokozat, amikor a tények elhallgatásával, elferdítésével találkozunk. Ennek a mozgatója is főleg az eszköztelenségben keresendő, a kilátástalanság hívja elő. Ilyen helyzet például, ha a szociális munkáson olyan eredményességet kér számon a vezetője, amit nem tud befolyásolni, sőt nem is várható el tőle. Konkrét eset: utasítás a lakásmaffia áldozatának „megmentésére” a szociális munka eszközeivel. Mindezt egy szál pendelyben (ahogyan én nevezem), gyalogosan, egy szál magában, segítség nélkül kiküldve a szociális munkást abban a kerületben, ahol lakik. Elég dermesztő volt a mondat, ha belegondolunk a tartalmába. Nem vezetői hatalommal visszaélés ez? Joga van egy vezetőnek így veszélyeztetni a saját munkatársát? Álságosan elvárni, hogy vezetői segítség és átgondolás nélkül a beosztott megoldja a súlyos helyzetet. Igazi kiszolgáltatottságba hozva a szociális munkást, a szociális munka szakmaetikai kötelezettségeire hivatkozva. Szakmai hozzá nem értésből kiadott utasítás és megfelelő segítségnyújtás hiánya érhető tetten. Ugyanakkor a megfelelő háttértámogatást a minimális adatvédelmi és személyi biztonságot sem megadva, mi ez, ha nem manipuláció? Mi ez, ha nem hatalommal való visszaélés, egyenlőtlen erőviszonyok diktálta helyzetek, amelyben a beosztottként dolgozó szociális munkásnak végre kell hajtania a szakszerűtlen utasítást? Ki védi meg a beosztott szociális munkást, ha nemet mond (szakmailag megalapozott módon), de akár emiatt az állása elvesztésével játszva. Álságos azt várni (a munkatárs szakmai felelősségére hivatkozva), hogy saját biztonságát kockáztatva hatáskörét meghaladó feladatot megoldjon. Érdekvédelem, segítség ezekben az esetekben sincs. Marad az etikai vélemény kérése, ami azonban a kérdés lényegi szintjére nem tud hatni.

Még ezektől is kényelmetlenebb helyzet az, amikor az ügyfelek segítésére célzott támogatás nem megfelelően jut el a célcsoporthoz. Sokan vagyunk részesei ezeknek a programoknak. Pedig ezt is a hazugság körébe sorolom, amikor a kliensek segítésére adott pályázati támogatás csak részben (igen csekély részben) „csorog le” az ügyfelekhez, és mi ehhez vagyunk kénytelenek asszisztálni. Ha pedig igazságért kiáltunk ügyfeleink érdekében, akkor jön az, hogy foglalkozunk a klienseinkkel, ne politizáljunk. Igazság – hazugság – manipuláció mindennapi életünk része, ezt kár lenne tagadnunk. A Szociális Munka Etikai Kódexe értelmében fel kellene emelnünk a szavunkat ez ellen, de megszoktuk, hogy fentről jön az igazság, alulról ritkán érvényesíthető. Mikor mi a szociális szakma szabályai szerint demokratikusan szeretnénk működni ügyfeleinkkel, kollégáinkkal szemben, akkor igencsak szokatlan módon működünk: csodabogárként vagy balekként tekintenek ránk. A szociális szakmában is egyre gyakoribb a hierarchikus működés, ami a főnök-beosztott szerepet a hagyományos értelemben értelmezi, ezzel komolyan veszélyeztetve az esetvitelek szakmaiságát.

Várhatóan a szociális munkás eszköztelensége és kiszolgáltatottsága nem fog eltűnni, inkább hangsúlyosabb lesz, a társadalmi igazságtalanságok és a hierarchikus viszonyok erősödése miatt. Morális kockázatot vállalunk, nem tehetünk mást. Igazolni próbáljuk, hogy ezért vagy

azért az a hazugság kell, mert jó irányba szeretnénk vezetni az ügyfelünket, kollégánkat, beosztottunkat, és ha igaz célért használjuk eszközként, akkor legális. Tényleg?

Kozma Judit: Mindenekelőtt nem szeretem a mai kérdésfelvetést, mert szerintem egyszerűen arról van szó, hogy a szociális munkások igyekeznek értelmes munkát végezni, azaz a kliensüket jobb helyzethez segíteni, mint amelyben a beavatkozás előtt volt. Ha a kliensnek nem származik haszna a munkánkból, akkor nem érdemeljük meg a fizetésünket.

A szociális munka – mint minden professzió a jóléti vagy posztjóléti társadalmakban – az állam és az állampolgár közötti viszonyt közvetíti. Az állampolgároknak akkor van szükségük a szociális munkások segítségére, ha a rendelkezésükre álló eszközökkel/forrásokkal nem képesek életfeladataikat teljesíteni, azaz

- nem képesek kielégítő helyet szerezni a munka világában, és ezáltal megfelelő életet biztosítani maguknak és a tőlük függőknek;
- nem képesek a velük szoros kapcsolatban állókkal jó, kölcsönösen támogató kapcsolatokat kialakítani, nem tudják teljesíteni a közösség és a családjuk felé a kötelességeiket, mert ennek nincsenek meg a külső és/vagy belső feltételei.

Röviden, nem képesek integrálódni és integrálni a társadalomba.

Rendszerint azonban nekünk sem egyszerű a szükséges forrásokat megnyitni, és főleg nem a legelesettebbek számára, akiktől számon kérik a kötelességek teljesítését, de nem vizsgálják, hogy megvannak-e a feltételei annak, hogy azokat teljesíteni tudják. Egy esetet ismertetek álláspontom megvilágítására, amely még pártfogói munkámból származik. Ezt szoktam a probléma megvilágítására a diákoknak is elmesélni.

K. Mari 19 éves volt, amikor kapcsolatba kerültem vele pártfogóként. Jellemző, hogy a bűncselekményére már egyáltalában nem emlékszem. Mari oláh cigány lány volt, egy vidéki nagyon szegény családból származott. A nagyon szegény cigány családokból származó lányok egyetlen kiemelkedési lehetősége abban az időben az volt, ha sikerült egy náluknál jobb helyzetű fiúval összekerülniük. Teherbe estek, és a kisgyermek megszületése után igyekeztek elfogadtatni a tiltakozó anyóssal az együttélést. Ez nem volt egyszerű, tekintettel az oláh cigány családok házassági szokásaira. A házasság az oláh cigány hagyomány szerint kapcsolatokat közvetít a családok között, szóval nem a nincstelen gyűttment a megfelelő partner a matriarchák szemében. Mari második, akkor kétéves gyermekével élt egy kicsi építményben, amely azon a telken állt, ahol reménybeli anyósa lakott a családjával egy nagyobb házban. Mari és a családot irányító anya között a viszony rendkívül rossz volt. Az anyósjelölt minden áron igyekezett megszabadulni tőle. A helyzet októberben már válságos volt, mivel a valószínűleg fészernek épített kis helyiség nem volt fűthető, és jött a tél. Marinak a gyesen kívül nem volt más jövedelme, bár a gyermek apja azért segített neki valamelyest. Mari első gyermeke tüdőgyulladásban meghalt, amikor korábban hajléktalanként hányódott a fővárosban. Én nagyon sajnáltam Marit, és eltökélt voltam, hogy mindent megteszek azért, hogy jobb körülmények közé jusson. Ezért bementem az akkori tanács lakásosztályára, és megfelelően kiszínezve, szívhez szólóan elmeséltem a történetet. Néhány részletet kihagytam persze. Például a gyermek apját, aki igyekezett Marit segíteni, amennyire tudta. Ez kétségtelenül a hatósági kolléga félrevezetése volt, de nem volt más lehetőség. Mari kapott egy mosókonyhát, amelyhez vízcsap és WC is tartozott egy zuglói ház legfelső emeletén.

Miért szoktam a diákoknak elmesélni ezt a történetet, amikor a szociális munka értékeit és etikáját tanítom? Pontosan a hazugság miatt. És a következőket szoktam hozzáfűzni:

1. Az emberek, ha tehetik, szeretnek jót cselekedni, még akkor is, ha történetesen hivatalnokok, és akinek adnak, az egy cigány lány. Ezért érdemes mutatni nekik helyzeteket, amikor jót tehetnek. (Semmit sem viszünk magunkkal, amit kaptunk, csak azok a cselekedetek kísérik majd minket, amikor adtunk – mondja a keresztény moralitás.)
2. Kétségtelen, hogy a klienseink érdekében időnként hazudozunk, hogy a kielégítő egyensúlyi helyzethez szükséges forrásokhoz juttassuk őket. Viszont ha ezt tesszük, ennek az ódiúmát magunknak kell vállalnunk. Ha kiderül, nem hivatkozhatunk senkire. Ezt mindenkinek magának kell vállalnia, és ha kiderül, elvinni a balhét. Én semmiképpen sem biztatok hazudozásra senkit.
3. Minden professziónak vannak titkai. Itt egy példát szoktam elmesélni az orvorról, aki a haldoklón már nem hajtott végre életmentő kezelést, hanem altatta, hogy átsegítse a haldoklás kínjain, és ne hosszabbítsa azt meg.
4. Jézus azt mondta: „*Ímé, én elbocsátlak titeket, mint juhokat a farkasok közé; legyetek azért okosak mint a kígyók, és szelídek mint a galambok.*” (Máté 10:16) Ez a gyengébbek jelmondata, mert általában kevesebb hatalmunk van, mint azoknak, akik a forrásokat őrzik. Viszont kötelességünk segíteni a klienseinknek, hogy jobb helyzetbe kerüljenek, mint amiben korábban voltak.

Más hazugságok szerintem szakmai szempontból nem elfogadhatók.

Még lehetne néhány kérdéstről beszélni:

1. Amikor kollégának hazudunk, például nem mesélünk az átmeneti szálló munkatársainak arról, hogy egy nagyon nehéz természetű klienst igyekszünk rájuk erőltetni, aki majd a gyermekneveléssel kapcsolatos tanácsokat (például ne próbáljon egy három hónapos gyermeket bilire szoktatni, mert annak még nincs itt az ideje) nem fogja megfogadni, viszont konfliktusok esetén rendszerint feljelentéssel fenyegeti majd meg őket.
2. Amikor a kliens nem mond igazat, és adott esetben megvádolja a szociális munkást, aki a titoktartási kötelezettség miatt nem tud védekezni.

Zárszó

A kerekasztal természetesen nem tudta megválaszolni és feloldani az érdekvédelem/hazugság kérdéskörét és dilemmáját, de további párbeszédre hívja a szakmát a megvitatott és felvetett szempontok és kérdések továbbgondolása mentén. Arra ösztönöz, hogy a szakmai valóságot folyamatosan értékeljük és elemezzük a rendszer összes szintjének és szereplőjének megszólítása által, és tegyük hangsúlyosabbá a kliensek és a szakma egészének érdekvédelmét, beépítve mindezeket az Etikai Kódexbe is.